

Солтүстік Қазақстан облыстық мәдениет жөніндегі комитеті
Сәбит Мұқанов атындағы Солтүстік Қазақстан
облыстық әмбебап ғылыми кітапханасы

Анықтама-библиографиялық бөлім

Северо-Казахстанский областной комитет по культуре
Северо-Казахстанская областная универсальная научная
библиотека им. С. Муканова

Справочно-библиографический отдел

ПОЭЗИЯ ЖӘНЕ ТАҒДЫР

(Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығы жайында)

ПОЭЗИЯ И СУДЬБА

(О творчестве Магжана Жумабаева)

Солтүстік Қазақстан облыстық мәдениет жөніндегі комитеті
Сәбит Мұқанов атындағы Солтүстік Қазақстан
облыстық әмбебап ғылыми кітапханасы
Анықтама - библиографиялық бөлім

Северо-Казахстанский областной комитет по культуре
Северо-Казахстанская областная универсальная научная
библиотека им. С. Муканова
Справочно-библиографический отдел

Поэзия және тағдыр

(Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығы жайында)

Поэзия и судьба

(О творчестве Магжана Жумабаева)

Құрастырғандар: Әшімова М. Т.
Петрова В. Б.
Пискунова Ю. А.

Составители: Ашимова М. Т.
Петрова В. Б.
Пискунова Ю. А.

КІРІСПЕ

Қадірлі оқырмандар!

Үстіміздегі жылы ортамызға қайта оралған жерлес ақынымыз Мағжан Бекенұлы Жұмабаевтың туғанына 100 жыл толуын кең көлемде атап өкелі отырмыз.

Мағжан Жұмабаев—қазақ поэзиясында Байрон, Пушкин дәстүріндегі романтикалық поэзияның, оның ішінде жаңа сипаттағы поэманың негізін қалаушы ақын болып табылады. Ақынның «Қойлыбайдың кобызы», «Қорқыт» дастандары осындай романтикалық поэзияның теңдесі жоқ үздік үлгілеріне жатады. Бұдан басқа «Батыр Баян», «Жүсіп хан», «Өтірік ертең», «Токсанның тобы», «Оқжетпестің княсында» т. б. поэмалары мен 200-ден астам өлеңдері, кара сөздері мен мақалалары, аудармалары және әңгімесі бар, бірнеше мектепке арналған оқулықтардың авторы.

Бұл—көп жыл көз жазып калған ақын ақынымыз, Мағжан Бекенұлы Жұмабаев туралы тұңғыш рет құрастырылып отырған көрсеткіш. Көрсеткіштің мақсаты—ақынның шығармаларын, оның өмірі мен шығармашылығы жайындағы әдебиеттерді насихаттау.

Көрсеткіш екі бөлімнен тұрады: I—бөлімде қазақ тіліндегі, II—бөлімде орыс тіліндегі әдебиеттер топтастырылған. Барлық бөлімдерде алдымен ақынның өзінің шығармалары, содан кейін ақынның өмірі мен шығармашылығы жайлы әдебиеттер берілген.

Мағжан Жұмабаев 1893 жылы 25 маусымда дүниеге келген. Ол кездегі құжаттарда Мағжанның туған жері—Ақмола губерниясындағы Ақмола уезінің Полудин болысы деп аталған. Қазір бұл елді мекен—Солтүстік Қазақстан облысының Булаев ауданына қарасты Мағжан Жұмабаев атындағы совхоз.

1897 жылы Полуденнің болысы болып қызмет атқаратын Бекеннің ауылына Ахметден Ақанов деген бір жігіт келеді. Ол келген бойында тұра Бекен болыстың ақ ордасына ат басып тірседі. Европаша кіннелген сұңғак бойлы аққұба жігітті Бекен ізстеп қарсы алып, қонақ етеді. Ас үстінде Ахметден өзінің орыс патшасының әскерінен қашып жүрген башқұрт жігіті екендігін баяндағанда, бұл хабар Бекеннің де, Гүлсім анайдың да құлағын елең еткізеді. Бекеннің балаларына мұғалім керек еді. Сөйтіп, Ахметден Бекен ауылының мұғалімі болып орналасады. Бекен мектепке арнап жеке отау тігіп береді. Мектептің іші тақта, үстел, орындық, бор, дәптер, қалам сияқты барлық керекті заттармен жабдықтандырылады. Сөйтіп, Бекеннің үйінде ашылған мектепте оқу басталады. Әттең не керек, ересек балалар оқуға еркін кіріскенімен, төрт жастағы кішкентай Мағжанды сонда ешкім есіне алмайды. Дегенмен, үш жасында атасы Жұмабайдан: «Менің атымды осы немерем түбінде әлемге әйгі ететін болады!» деп бата алған кішкентай Мағжан қарап отырмай, әуелі мектептің есігінен сығалап жүреді де, бірнеше күннен соң босағанын жанына барып отырып алады. Ол мұғалімнің бір сөзін де босқа жібермей тыңдап, ұғып алуға тырысады.

Бір күні мұғалімнің тақтаға жазған сөздерін Мағжанның үлкен ағасы Мүсілім дұрыстап оқи алмай тұрады: сол кезде кішкентай Мағжан қол көтеріп, мұғалімнен рұқсат алады да, тақтада жазылған сөздерді судыратып оқып береді. Сонда Ахметден мұғалім жас баланы қолынан ұстап жетектеп әкеледі де, ең алдыңғы партаға отырғызады. «Бүгіннен бастап, Мағжан, сен де менің шәкіртімісің!»—дейді. Сөйтіп, төрт жасар Мағжан мектеп есігін ашады.

Ахметденде ешбір оқу бағдарламасы болмаған. Ол, негізінен, өзінің шәкірттерін шығыс тілдері мен әдебиетіне бейімдеп оқытады. Анда-санда есеп пен жағрафияны үйретеді. Осылай хат таныған Мағжан оқу білімге қызыға түседі. Қо-

лына түскен кисса—дастандарды оқи бастайды. Баласының оқуға ынтасы зор екенін көрген әкесі Мағжанды Қызылжартағы М. Бегішев ұстаздық еткен медресеге оқуға береді. Ол мұнда төрт жыл оқып, мұсылманша орталау білім алады. арабша, парсыша, түрікше, үйреніп, сол тілдердегі әдебиетпен жанжақты таныса бастайды. Оның ақындық талантының ойна бастағаны да осы жылдар еді.

Абайдың 1909 жылы Петербургте шыққан өлеңдер жинағын бала Мағжан сол жылы-ақ оқыған. Ол алғаш жазған өлеңдерінің бірін де ұлы ақынға арнайды.

Өткен ғасырдың аяғында Қызылжар қаласының атакты кісісі Бегішев Мұхамеджан Стамбул қаласындағы Түрік университетін бітіріп келеді де, өзінің туған қаласындағы «Шалақазак медресесі» атты мектепте сабақ береді. Мағжан 1905 жылы осы медресеге келіп оқуға түседі. Мұнда араб, парсы, түрік тілдері негізгі сабақ ретінде жүргізілген. Осы медресені Мағжан 1910 жылы бітіріп шығады. Бірақ қаншама жақсы оқыса да, Мағжанның бұл медреседегі оқуға рөңілі толмай, білім мұхлытына одап әрі бойлағысы келеді. Сөйтіп, 1910 жылдың күзінде өзінің мектептес досы Бекмұкамбет Серкебаевпен (~~Ермек Серкебаевтың әкесі~~ бірге атакты «Медресе—Ғалияға» оқуға түсу үшін Уфа қаласына келеді. «Медресе—Ғалия»—сол тұстағы мұсылмандық бағытындағы жоғарғы оқу орны болған. Бірақ Мағжан онда көп тұрақтамайды. Шәкіртінің зеректігін көрген ұстазы, татардың кейіннен атакты жазушысы болған Ғалымжан Ибрагимов Мағжанға: «Бұнда сен оқитындай оқу жоқ, сен білімнің жолын басқа жерден ізде!»—деп ақыл береді.

Мағжан Жұмабаевтың «Шолпан» атты тұңғыш өлеңдер жинағының 1912 жылы Қазан қаласында басылып шығуына көмектескен де—осы Ғалымжан Ибрагимов.

Бұдан соң ақынның ұстазы болған кісі—Міржәкып Дулатов. Ол бір қыс бойы Мағжанды орысшаға үйретеді. Шегел және орыс ақындарының әр түрлі өлеңдерін аударттырып, орыс тілінің нәрімен сусындатады. Осы кезде Мағжанға Ахмет Байтұрсынов шығарған «Қазақ» газетінің ықпалы да зор болған. Өзі де газет жұмысына белсене ат салысады. 1913 жылы Мағжан Жұмабаев жаңа достарының ықпалымен, Еуропа біліміне жақындаспақ ниетпен Омбыға келіп, оқытушылар семинариясына оқуға түседі. Омбы қаласында «Бірлік» деген қолжазба журналына редактор болады.

Әкесі Бекен Мағжанның оқудың соңына түсіп, үй көрмей кеткеніне қарсы болады. Уфаға барғанына да, Омбыға кетке

пiне де ренжiп, елде, өз қасында жүргенiн қалайды. Әкесi дегенiне жүрмеген Мағжанға терiс бата берген көрiнедi, әрi оқып жүрген кезiнде қаражатпен көмектеспейдi. Мағжан сөйтiп он сегiз — он тоғыз жасынан бастап өз күнiн өзi көрiп кетедi. Оның 1920 жылы жазған «Жан сөзi» өлеңi осы жайларды аңғартады. Оның өлеңдерi «Айқап» журналында, «Қазақ» газетiнде бiрiнен соң бiрi жарияланып жатады. 1913-1916 жылдар—Мағжанның ақын азамат ретiнде әбден қалыптасқан кезеңi. Ол осы жылдардa орыс және батыс Еуропа ақып — жазушыларының шығармаларын құшға оқыды.

~~Мағжан Омбы мұғалiмдер семинариясын 1917 жылы алтын медальмен бiтiредi.~~

Мұғалiмдер семинариясын бiтiрер алдында ол Қызылжар қаласында тұратын атақты Шоқан Гасемiровтың Зейнеп атты қызына үйленедi, бiрақ көп ұзамай-ақ қасiреттi қайғыға кезiгедi. 1919 жылдың 10 ақпаны күнi Зейнеп қайтыс болады. Азамат соғысының дәуiрiне қатысты атын Граждандар деп қойған кiшкентай нәрестесi де келесi жылы көз жұмалы. Осы кезде ақын қаламынан Зейнеп пен ұлына арналған талай мұң мен зарға толы өлеңдер дүниеге келдi.

1917 жылғы ақпан революциясын М. Жұмабаев өзгелер сияқты қуанышпен қарсы алады. Осы тұста «Алашорда» атты партия құрылып, оның құрылтай Съезi шақырылады. Әр облыстан оған делегаттар сайланады. Ақмола облысынан Мағжан Жұмабаев оқу комиссиясына мүше болып сайланды.

Алайда «Үш жүз» партиясы оны абақтыға жабады. Ол мұнда 1918 жылдың қаңтарынан мамыр айына дейiн отырып шығады. Қолчак үкiметi елге қырғидай тиедi. Ақынның еркiндiк аңсаған үмiтi күл-талқан болады. Ел басына түскен қасiреттi Мағжан күйзеле жырлайды. Көп ұзамай Қызыл әскерлер Қолчакты жеңiп, өкiмет тiзгiнi большевиктер партиясы қолына тiнген соң, «Алашорда» да таратылады.

Бүкiлодақтық атқару комитетi 1919 жылдың 4 көкегiнде «Алашорда» партиясының басшыларына кешiрiм жариялайды. «Алаш» басшыларының бiрi Ахмет Байтұрсынов РКП (б) қатарына кiрiп, Орынборда сайланған алғашқы қазақ үкiметiнiң мүшесi, Оқу-ағарту халық комиссары болады. Мағжан Жұмабаев осы кезде Ақмола губерниялық «Бостандық туы» газетiне редактор болып сайланады.

Ақын ендi жаңа өмiрге белсене араласады. Өлең-жырмен шектелiп қалмай, өмiрдiң әр саласын қамтитын мақалалар

жазады. Әсіресе оқу-ағарту ісіне деп қояды. 1921 жылы жазған «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» деген мақаласында қозғалған кейбір мәселелер әлі күнге дейін күн тәртібінен түспей келеді десек, қателеспеген болар едік. 1923 жылы Орынборда оның «Педагогика»-деген еңбегі жарық көреді. 1922 жылы Бернияз Күлеевтің көмегімен оның өлеңдер жинағы Қазан қаласында басылып шығады. Бұл Мағжан Жұмабаевтың «Шолпаннан» (1912 ж) кейінгі екінші кітабы еді. Ал үшінші өлеңдер жинағы 1923 жылы Ташкентте Сұлтанбек Қожановтың көмегі арқасында жарық көреді.

1922 жылы Мағжан Жұмабаев Ташкентке келеді. Бұл—Мағжанның ақын ретіндегі ең өнімді жылдары еді. Атақты «Батыр Баян» дастаны осы қалада дүниеге келеді. Ақан сері, Базар жырау және Әбубәкір Диваев туралы мақалалары жарық көреді. «Шолпан», «Сана» журналдары мен «Ақ жол» газетінің жұмысына белсене араласады. Қазақ-қырғыз білім комиссиясының мүшесі ретінде қыруар жұмыс істейді.

1923-1926 жылдары Москваның Әдеби-көркем институтын бітіреді.

1924 жылдың 24 қарашасы күні Москвада оқитын қазақ жастарының жиналысы өтіп, онда Мағжанның өлеңдер жинағы талқыланады. Бұл жиналыс: Мағжан өлеңінің көбінде өткенді көксейді, ескілікті іздейді, ұлтшылдықты жырлайды, өзімшілдік, менмендікті дәріптейді» деген сияқты қаулы қабылдайды. Жиналыста Мағжанды жақтап сөйлеген Сәрсенбайұлы Жәкен секілді жігіттердің: Біз Маркс жолымен сынасақ, Мағжанды да өз заманы ақын қылып, заманының ыңғайына кетіп отыр деуіміз керек. Мағжанды мінегенде, тегіс мінеі алмаймыз, мінейтін жерін мінеу керек» деген пікіріне жиналыс басшылары құлақ аспайды.

Осы кезден бастап ҚазАПП басшылары Мағжанға қарсы ұйымдасқан түрде шабуыл бастайды. Сол кездегі солақай сыншылар сан түрлі мақалалар жазып, оған ұлтшылсың, түрікшілсің, байшылсың, өзімшілсің деген айыптар тағады. М. Жұмабаев 1924 жылы Ташкенттен Москваға ауысып, Күн—шығыс баспасына орналасқан кезде де осындай кінкулар толмас танымайды.

Мағжан Москвада тұрған кезінде аударма жұмыстарымен көп шұғылданады. М. Горькийдің «Сұңқар жыры». Д. Мамин—Сибиряктің «Ақбоз ат», Всеволод Ивановтың қазақ өмірінен алып жазған көптеген әңгімелері, В. И. Лениннің

кітапшалары мен мақалалары, тағы басқа еңбектер Мағжан Жұмабаев тәржімәсі бойынша Москвада жарияланды. Сонымен бірге М. Лермонтовтың, А. Феттің, Гейне, Гете өлеңдерін қазақ тіліне аударды.

1920-1927 жылдары М. Жұмабаев шығармашылығы ең шырқау биігіне көтерілді. Бірнеше өлеңдер жинағы жарық көріп үлгерді. Ақын үсті-үстіне өлең, поэмалар тудырды, әңгіме, очерктер жазды. Мектеп балалары үшін арнайы шығармалар жазуға кірісті. 1923-1926 жылдардың аралығында «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жөні», «Бастауыш мектепте ана тілі», «Педагогика. Бала тәрбиелеу жолдары», «Сауатты бол» оқулықтарын әлденеше рет бастырып шығарды.

1927 жылы Мағжан Жұмабаев елге қайтып оралып, Қызылжар қаласындағы Қазақ педагогикалық техникумы мен совет—партия мектебінде сабақ береді. Жаңа өлеңдер жаза бастайды. Бірақ тағдыр бұл беталысымен қалам тартуға жазбайды. Ел басын сталинизмнің кара бұлты торлай бастайды. Оның көлеңкесі алдымен халқымыздың Мағжан сынды маңдай алды боздақтарына түседі. М. Жұмабаев Москвада оқып жүргенде «Алка» деген үйірме ұйымдастырады, бұл 1925 жыл еді. Содан төрт жыл өткен соң осы ұйым «контрреволюция ұясы» болып шыға келеді. Сол жаламен Мағжан Жұмабаев 1929 жылы ұсталып, Москвадағы Бутырка түрмесіне қамалады. Содан он жылға сотталып, Карелияда айдауда болады. 1935 жылы ол М. Горькийге әйелі Зылиха арқылы хат жолдап, ұлы жазушының көмегімен мерзімінен бұрын 1936 жылы қамаудан босап шығады. Қызылжар қаласындағы № 7 орта мектепте орыс тілі мен әдебиетінен сабақ береді. 1937 жылдың көктемінде Мағжан Жұмабаев Сәкен Сейфуллиннің шақыруы бойынша Қызылжардан Алматыға келеді. Мұнысы қаңғалақтап жүріп, құрулы торға өзі түскенмен бірдей болады. Сол 1937 жылдың 30—желтоқсанында екінші рет тұтқынға алынады. Сөйтіп аяулы ақынымыз сталинизмнің құрбаны болады, жапон шпионы деген жала жабылып, 1938 жылдың 19—наурызында атылады.

Бірақ Мағжан Жұмабаевтың артында өлмес мұралары қалды. Аяулы жерлес ақынымыз енді міне, ет-жұртының арасына қайта оралып отыр.

Ортамызға қайта оралған жерлес ақынымыздың есімі Булаев ауданындағы бұрынғы «Молодежный» совхозына, қаламыздағы «Коммунист» және «Екінші Коммунист» көшелеріне берілді.

рине, «Интернационал» және «Коммунист» көшелерінің кылысындағы Қарағанды политехника институтының филналы үйі орналасқан алаңға берілді.

Мағжан Жұмабаевтың шығармалары

ЖҰМАБАЕВ М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар, кара сөздер—Алматы: Жазушы, 1989.—448 бет., портр.

ЖҰМАБАЕВ М. Акбозат: Ертегі әңгіме.—М., 1925—32 бет.

ЖҰМАБАЕВ М. Ана тілі: Бастауыш мектепке /Қыргыз тілінде/.—Ташкент, 1923.—23 бет.

ЖҰМАБАЕВ М. Педагогика.—2 —бас. —Ташкент, 1923.—108 бет. /Осы «Педагогика» деп аталатын еңбегі 1992 жылғы «Жұлдыз» журналының 4-ші нөмірінде басылып шықты.

ЖҰМАБАЕВ М. Сауатты бол.—М., 1930.—95 бет.

х х х

ЖҰМАБАЕВ М. Батыр Баян: Поэма //Ленин туы.—1989.—21 январь; //Жұлдыз.—1989— № 8.—117-124—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Екі поэма: 1. Қорқыт.—2. Қойлыбайдың кобызы //Жұлдыз.—1989.—№ 6.—114-118—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Оқ жетпестің қиясында: Поэма //Қазақ тілі мен әдебиеті.—1992.—№ 1.—7-9 б.

ЖҰМАБАЕВ М. Өтірік ертеқ: Поэма // Ленин туы.—1990.—12, 13 қаңтар.

ЖҰМАБАЙҰЛЫ М. Ақ қала: Өлең //Егеменді Қазақстан.—1992.—1 қаңтар.

ЖҰМАБАЕВ М. Бұйырса, шырақ сөнбес, ұзақ жанар.—Ора мал. —Батқан күн, атқан таңның жыры. —Анама.—Көбелек.—Көңіл.—Қараңғы, дауылды түн: Өлеңдер //Социалистік Қазақстан.—1988.—31 декабрь.

ЖҰМАБАЕВ М. Біраз Фетше.—Атақты ақып, сөзі алтын.—Гүлсім ханымға.—Тілегім.—Александр Блок.—Мені де өлім, әділе. —Сүйемін: Өлеңдер // Лениншіл жас.—1989.—4 январь.

ЖҰМАБАЕВ М. Жазғытұры: Өлең //Ленин туы.—1990—28 көкек.

ЖҰМАБАЕВ М. Жатыр.—Осы күнгі күй. —Балалық шағы.—Бесік жыры: Өлеңдер //Қазақстан мектебі.—1989.— № 3.—44-45—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Жер жүзіне...—Жәмила: Өлеңдер //Ленин туы.—1989.—25 шоль.

ЖҰМАБАЕВ М. «Қазақ елім, бір ауыз сөзім саған»: Жазғытұры. —Толған ай. —Жұлдыз жүзік, айды алқа гып берейін.—Бұлбұл. —Жап сөзі. —Сен сұлу. —Шолпы. —Махаббат не? Гүс. —Күннің батуы: Өлеңдер Қазақ әдебиеті.—1988.—23 декабрь.

ЖҰМАБАЕВ М. Қазақ тілі: Өлең //Ана тілі.—1991.—20 маусым.

ЖҰМАБАЕВ М. Қазақ тілі. —Сүй, жан сәулем. —Тұтқын. —Шолпы. —Махаббат не?: Өлеңдер.—1989.—26 август.

ЖҰМАБАЕВ М. Лирика: Жұлдызды—жүзік, айды—алқа гып берейін. —Сүйгенім анык. —Жас сұлуға.— Ауру.— Тілегім.—Сағындым. —Жауға түскен жанға. —Айға.—Тәңірі. —Жаралы жан.—Айда атынды, Сәрсенбай.—М. Д. Абақтыдан шыққанда.—Есімде...— Тек тап атсын. —Дін үйреткенде. —Жер жүзін топан басса екен.—Алыстағы бауырыма. —Пайғамбар.—Сәрсенбайдың жыры. —Бостандык: Өлеңдер Жұлдыз.—1989.— № 11.—133-141—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Мен жастарға сенемін: Өлең //Омбы—1916 жыл //Өркен.—1989.—21 январь.

ЖҰМАБАЕВ М. Мың шүкір, әлсіз қолда әлсіз шырақ. Гүлсімге.—Орамал. —Батқан күн, атқан таңның жыры.—Қараңғы дауылды түн.—Көбелек. —Анама. —Көңіл: Өлеңдер //Қазақ әдебиеті.—1989—1 январь.

ЖҰМАБАЕВ М. Орамал.— Көңіл.— Көбелек. Бұлбұл.— Анама. —Қараңғы, дауылды түн: Өлеңдер //Ленин туы.—1989.—7 январь

ЖҰМАБАЕВ М. Толғау //1927 ж/.—Қанышбай қыссасы //1924 ж./ Өлеңдер //Жалын.—1990. —№ 2.—73—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Толқын:—Қызыл жалау. —Еділде.—От.— Мен жастарға сенемін. —Жылқышы. —Қойшы бала мен күшік.— Жұлдыз— жүзік, Айды—алқа гып берейін: Өлеңдер //Жалын.—1989. № 2—32-34 —б.

ЖҰМАБАЕВ М. Толқыннан толқын туады.—Жер жүзіне. Тез барам. —Жер жүзін топан басса екен. —Мен кім. Толқын. —Біраз Фетше. —Жауынгердің жыры. —Нысан альбо

мына.—Қазақ тілі.—Александр Блок: Өлеңдер // Қазақ әдебиеті.—1989.—22 сентябрь.

ЖҰМАБАЕВ М. 1. Үйдегі үнеіз қарындас. —2. Бұлқынып бұғау үзген қарындас. —3. Оқудағы қарындас. —4. Жолға шыққан қарындас. —5. Қызметтегі қарындас.—Қысқы түнде шеше мен бала. —Туған жер. Жазғытұры. —Сүйгеніме.—Ежелгі жыр: Өлеңдер, Қазақстан әйелдері.—1989. —№ 3. —20-21 —б.

ЖҰМАБАЕВ М. Шойын жол.—Жоғалған алтын. —Әдемі қыз.—Ақсақ Темір сөзі. —Қазақ азаматы. —Көңілде қайғы қалдырмас.—Орал. — Епбек —өлім жап қанатын қиятын. Өлеңдер: Оқжетпестің қиясында: Поэма Жұлдыз.—1990. —№ 10—115-122—б.

М. ЖҰМАБАЕВТЫҢ эпиграммалары / Ленин туы.—1991.—14 қараша.

ЖҰМАБАЕВ М. Шолпанның күнәсі: Әңгіме Газетке дайын даған Р. Рүстембекова //Қазақ әдебиеті.—1989. —3 март.

ЖҰМАБАЕВ М. Бала В Ивановтан аударма / Әлем: Альманах: Өлеңдер, очерктер, әңгімелер.—Алматы, 1991.—51-64 —б; / Ленин туы.—1991. 27, 30 сәуір.

ЖҰМАБАЕВ М. Ақеуіңкар күс.—Дайын—дау.—Сен сұлу. —Сүй, жап сәулем! Япыр-ай: Әндер //Қазақ әндерінің антологиясы: Екі томдық. Т. Ә. Халық әндері мен халық композиторларының әндері. —Алматы, 1990.—226-228—б.

МАҚАЛАЛАРЫ

ЖҰМАБАЕВ М. Ақан сері (өмірі туралы мақала) //Қазақ әдебиеті.—1989.—6 январь.

ЖҰМАБАЕВ М. Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз (Мектептеріміз бен оқу құралдарымыз жөніндегі мақаласы //Материалды дайындаған Х. Абдуллин //Қазақстан мұғалімі.—1989.—11 август.

ЖҰМАБАЕВ М. Наурыз Наурыз тарихынан түсінік/ //Жалын.—1989.— № 2.—34—б.

ЖҰМАБАЕВ М. Наурыз туралы: «Жаңа мектеп» журналы, 1927, № 3-4.—65-66—б. //Қазақ әдебиеті.—1989. 24 март.

ЖҰМАБАЕВ М. Сұлулық «Педагогика» атты еңбегінен//Дайындаған Ж. Дәдебаев. Жас алаш.—1992.—1 қаңтар.

ЖҰМАБАЕВ М. Шып ертегі: //«Епбекші қазақ» газетіне 1925 жылғы 2 ноябрьдегі жазған мақаласы //Социалистік Қазақстан.—1989.—17 декабрь.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖАЙЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТТЕР

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ Ахмет Байтұрсынұовтың және Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасы туралы Қазақстан Коммунистік партиясының Орталық Комитетінде «Социалистік Қазақстан.—1988.—28 декабрь».

ҚАЗАҚСТАН Компартиясы Орталық Комитетінің М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсынұовтың, Ж. Аймауытовтың творчестволық мұрасын зерттеу жөніндегі комиссияның қорытындысы «Социалистік Қазақстан.—1988.—28 декабрь; Қазақ әдебиеті.—1989—6 январь».

ҚАЗАҚ ССР прокуратурасында А. Байтұрсынұовтың, М. Жұмабаевтың және Ж. Аймауытовтың істері қаралып, ақталғандықтары туралы ҚазТАГ хабары Қазақ әдебиеті.—1988.—23 декабрь».

х х х

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Р. Мағжан Жұмабаев—Алматы: Қазақ ССР «Білім» қоғамы, 1990—56 бет.

МАҒЖАН Жұмабаев 1893-1937 / / Әлем: Альманах: Өлеңдер, очерктер, әңгімелер.—Алматы, 1991.—50-51—б.

МАҒЖАН Жұмабаев 1893-1938 / / Қазақ әндерінің антологиясы: Екі томдық. Т. 1. Халық әндері мен халық композиторларының әндері. Құраст. Ж. Қарменов.—Алматы, 1990.—225—б.

МАҒЖАН Жұмабаев Қазақ ССР: Қысқаша энциклопедия. 4—том. —Алматы, 1989.—262-263—б.

АЙМАУЫТОВ Ж. Мағжанның ақындығы туралы: Ташкенттегі қазақ студенттеріне өтілген баяндама (Ж. Аймауытовтың 1923 жылы «Лениншіл жас» журналының 5—нөмірінде жарияланған мақаласы) / Газетке дайындағандар З. Ілиясов, А. Айдашев. Қазақ әдебиеті.—1989.—20 январь; 27 январь».

ӨВЕЗОВ М. «Мағжанды сүйемін»: М. Жұмабаев туралы / Қазақ әдебиеті.—1988.—23 декабрь».

ҚҰДАШ САПФН. Қазақ ақыны Мағжан Жұмабаев: Бан құрттанының халық ақышының 1969 ж. Қазақстан Жазушылар Одағының басқармасына жазған хағы / Қазақ әдебиеті.—1988.—23 декабрь».

МӘШҺҮР—Жүсіпов К. Мағжанның шеберлігі /Жұмабаевтың //Жұлдыз.—1991.— № 11. —142-145—б.

МӘШҺҮР—Жүсіпов К. Мағжан романтизмі /М. Жұмабаевтың шығармашылығы туралы//Қазақ тілі мен әдебиеті.—1992.—№ 5-6.—70-78—б.

МҰҚАНҰЛЫ С. Жұмабайұлы Мағжан: «XX ғасырдағы қазақ әдебиеті» 1-бөлім /ұлтшыл, байшылық дәуірі: «Қазақстан» баспасы. 1932 жыл //Парасат.—1991.—№ 5.—2—б.

МҰҚАНОВ С. Көз көрген: Мағжан Жұмабаев туралы; Нәзір Төркешұлов туралы; Смағұл Садуақасов туралы: «Өмір мектебі» кітабынан үзінділер/ /Әзірлеген Ә. Нұртайұлы; Егеменді Қазақстан.—1992.—6 ақпан.

Х Х Х

АБДУЛЛИН Х. Жыр жұлдызы /Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылығы жайлы//Ленин туы.—1989.—10 ноябрь, 11 ноябрь.

АБДУЛЛИН Х. Мағжан /М. Жұмабаев туралы//Ленин туы.—1989.—17 январь; //Қазақстан мұғалімі.—1989.—11 август.

АБДУЛЛИН Х. Мағжанның әзіл-сықақтары //Ленин туы.—1991.—14 караша.

АБДУЛЛИН Х. Несіне «қауіптенеміз?» /Мағжан Жұмабаевтың өлеңдерінің орфографиялық және грамматикалық кәсіпкермен жарияланып жүргендігі туралы //Қазақ әдебиеті.—11 қаңтар.

АЗАПТЫ сапарлар (Ортамызға қайта оралған ақын М. Жұмабаевтың өмірлік серігі Зылиха апайдың әңгімесі /Әңгімені жазып алған А. Тасымбеков //Лениншіл жас.—1989.—10 январь.

АСҚАРОВ Ерік. «Батыр Баян» туралы бірер дерек /Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» дастаны туралы// Жұлдыз: 1989.—№ 8.—124-128—б.

АСҚАРОВ Е. Мағжан-педагог. //Қазақстан мектебі.—1989.—№ 3.—42-43—б.

ӘБИШЕВ Ә. Жаңа сөзі /М. Жұмабаевтың творчествосы туралы//Қазақ әдебиеті.—1989.—28 апрель.

ӘКІМЖАНОВ З. Біртуар тұлға /Мағжан Жұмабаев туралы//Ленин туы.—1993.—4 наурыз.

ӘКІМЖАНОВ З. Мағжан эпиграммалары. //Ленин туы.—1993.—13 наурыз.

ӘЛІМБАЕВ М. Мағжанды махаббатпен оқығанда /Эссе. //Ленин туы.—1991.—21, 22, 23 мамыр.

ӘЛІМЖАНОВ Ә. Ой өрісі /Ақталған арыстар Ш. Құдайбердиев, Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев туралы/ //Социалистік Қазақстан.—1990.13 шілде.

БАЗАРБАЕВ М. Мағжанның поэзиясы /Қазақстан Жазушылар Одағында өткен М. Жұмабаевтың творчествосына арналған ғылыми конференциядан/ //Қазақ әдебиеті.—1990.—13 көкек.

БЕКМАҒАНБЕТОВ Б. Ән тербеткен жыр /«Қызылжар» телефильмінің түсірілуі жайлы. Осы телефильмде автор Мағжан Жұмабаевтың әндерін орындаған /Ленин туы.—1989.—5 август.

БЕРДІБАЕВ Р. Ақын тағдыры /Мағжан Жұмабаев туралы //Ленин туы.—1989. 2, 5 сентябрь.

«ДАРІҒА, сол күндерде күнім қараң...» /Мағжанның зайыбы Зылықа апайдың естелігі/ //Қазақстан әйелдері.—1989.—№ 3.—19, 28—б.

ДӘРІМБЕТОВ Б. Жүрегі таза, ойы азат: /Ақын Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен творчествосы жайында/ //Жалын.—1989.—№ 2.—28-31—б.

ДОСЖАНОВ Дүкенбай. Мағжан Жұмабаев, немесе ажалына асыққан адам//Жалын.—1991.—№ 5.—37-59—б.

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Мағжан /М. Жұмабаевтың өмірі мен творчествосы туралы/ //Жұлдыз.—1989.—№ 6.—119-137—б.

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Мағжанның алғашқы сотталуы //Жұлдыз.—1991.—№ 4.—148-160—б.

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Мағжанның ақырғы сотталуы: «Дело № 3881» қандай сыр шашады? //Жұлдыз.—1991.—№ 6.—183-196—б.

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Өлең-сөздің дүлдiлi /Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылығы жайында/ //Ленин туы.—1989.—10 март, 17 март.

ЕЛЕУКЕНОВ Ш. Сағындырған сұлу жыр /Мағжан Жұмабаевтың әдеби мұрасы жайлы/ //Социалистік Қазақстан.—1988.—30 декабрь.

ЕРГӨБЕКОВ Қ. Мағжан Жұмабаев творчествосы // Ленин туы жас.—1989.—4 январь.

ЖЕДЕЛХАТ Қазақстан Жазушылар Одағы басқармасының бірінші секретары Олжас Сүлейменовтың Мәскеуден М. Жұмабаевтың творчествосына арналған ғылыми конференцияға жолдаған хатының тексі // Қазақ әдебиеті.—1990. —13 көкек.

ЖҮНИСОВ С. Мағжанның поэмалары (Қазақстан Жазушылар Одағындағы М. Жұмабаевтың творчествосына арналған ғылыми конференциядан) //Қазақ әдебиеті.—1990. — 13 көкек.

КЕНЖІБАЕВ Б. Ұстаз М. Жұмабаев творчествосы туралы /Лениншіл жас.—1989.—4 январь.

ҚАЛДЫБАЕВ М. Үйренгендерім көп М. Жұмабаев туралы Бауыржан Момышұлы шерткен сыр /Ленин туы.—1989. —5 август.

ҚАРАМЕНДИН С. «Толқыннап толқын туады»: Естелік М. Жұмабаевтың туғанына 100 жыл толуы қарсаңында /Ленин туы.—1993.—6 ақпан.

ҚАҒАБАЕВ О. Қобыз үнді акын М. Жұмабаев туралы /Қазақстан мұғалімі.—1989.—17 февраль.

ҚАҺАРМАНОВ Ғ. Қайран менің Жәжекем М. Жұмабаев туралы естелік // Қазақ әдебиеті.—1989.—1 декабрь.

ҚАҺАРМАНОВ Ғ. Ұлы бейнесі жүректе Мағжан Жұмабаев туралы естелік //Ленин туы.—1989.—22 июль.

ҚАҺАРМАНҰЛЫ Ғ. «Батыр Баянға» бас неміз Жазушы драматург Смағұл Елубаевтың сценарийі бойынша «Батыр Баян» атты көркемфильм дүниеге келмекші //Ленин туы.—1992.—27 мамыр.

ҚАҺАРМАНҰЛЫ Ғ. Мағжанның махаббаты //Қазақ әдебиеті.—1991.—4 қаңтар.

ҚАҺАРМАНҰЛЫ Ғ. Сүйген сұлу М. Жұмабаевтың жары Зылиха туралы //Жұлдыз.—1991.— № 2.—203-207—б.

ҚОЖАКЕЕВ Т. Мағжанның мұң-зары М. Жұмабаев туралы /Лениншіл жас.—1991.—26 ақпан.

ҚОЖАНҰЛЫ Сұлтанбек. Мағжан Жұмабаев Творчествосы туралы //Қазақ әдебиеті.—1988.—23 декабрь.

ҚОШЫҒҰЛОВ М. Мағжанмен қоштасу /Сәбегі шерткен сырлардан /Ленин туы.—1990.—28 қыркүйек.

ҚҰЛМАҒАНБЕТОВ С. Алмас кытыш Мағжан Жұмабаев туралы /Ленин туы.—1993.—18 ақпан.

МАҒЗҰМОВ Н. Самаладай сұлу жыры сиқырлап... /Мағжан Жұмабаев туралы //Ленин туы.—1989.—25 июль.

МАПТАНОВ Б. Тарихи тақырыққа ақындық көзқарас М. Жұмабаевтың творчествосы туралы // Жұлдыз.—1991.— № 12.—130-134—б.

МАҚҰЛБЕКОВ Қ. Жүректі шаттық кернейді / М. Жұмабаев туралы / Ленин туы.—1989.—5 август.

МҰҚАНОВ Қ. Қайран, кемеңгерім-ай! (Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығы туралы) / Ленин туы.—1993.—20 ақпан.

МҰҚАНОВ Қ. Мағжан—ағартушы, педагог / М. Жұмабаев туралы / Ленин туы.—1991.—20 тамыз.

МЫРЗАЛПЕВ Қ. Құлшыну мен тұншығу / М. Жұмабаев творчествосы туралы / Қазақ әдебиеті.—1989.—28 апрель.

НЕГИМОВ С. «Өлең менің шолпаным, айым, күнім» / Мағжан Жұмабаевтың лирикасы туралы / Қазақстан мұғалімі.—1989.—13 январь.

НҰРҒАЛПЕВ Р. І. Алыңтар қайта оралғанда. Мәлдір сезім, биік парасат. / М. Жұмабаевтың өмірі мен творчествосы жайында / Қазақстан коммунисті.—1989.—№ 5.—83-90—б.

ОЛАР халқына қайтып оралды / М. Жұмабаев туралы. Мәдениет және тұрмыс.—1989.—№ 3.—12—б.

ПЕРІМБЕКОВА П. Мағжан мұрасы туралы / Лениншіл жас—1991.—10 қаңтар.

РАЕВ Қ. Сәбит пен Мағжан / Қазақ әдебиеті.—1990.—15 маусым.

САРБАЛАҰЛЫ Б. Ақбозат / М. Жұмабаевтың лирикасы туралы / Халық кенесі.—1991.—22 тамыз.

САРБАЛАЕВ Б. Бес бәйтерек / Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Дулатов твор.

САРБАЛАЕВ Б. Мағжан лирикасы / Қазақстан Жазушы-честволары жайында / Қазақ әдебиеті.—1990.—23 ақпан.
лар Одағындағы М. Жұмабаевтың творчествосына арналған ғылыми конференциядан / Қазақ әдебиеті.—1990.—13 көкек.

СЕНІТБЕКОВ Ж. Мәңгілік мұра / Мағжан Жұмабаевтың творчествосы жайлы / Ленин туы.—1989.—5 август.

ТАРАЗН Әкім. Мағжанның прозасы / Қазақ әдебиеті.—1990.—13 көкек.

ТӘЛПІҰЛЫ С. Мыштың Мағжаны / Ленин туы.—1992.—17 караша.

ТҮЛІҚОВ Қ. Халқымен қайта табысқан каламгерлер / А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытовтың шығармалары туралы / Қазақ ССР Ғылым академиясының хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы.—1990.—№ 3.—68-69—б.

Мағжан Жұмабаев поэзияда

ӘБИШҰЛЫ Г. Мағжан: Өлең / Ленин туы.—1993.—20 ақпан.

ӘКІМЖАНОВ З. Мағжан алаңы: Өлең //Ленин туы.—1990. 22 қыркүйек.

ӘЛІМБАЕВ М. Мағжан акын: Өлең //Қазақ әдебиеті.—1992.—24 шілде.

БӘДІРЛЕНОВ Р. Сүйінші, аға! «Фибрат»: Өлеңдер /М. Жұмабаев туралы//Ленин туы.—1989.—5 август.

ЖАНДЫЛДІН Ж. Сәкен мен Мағжан: Өлең //Ленин туы.—1989.—5 май.

ЗІКІБАЕВ Е. Мәңгілік аты—Мағжан әні: /Той толғауы//Ленин туы.—1989.—25 июль.

ҚАПТЫРБЕКОВ Ғ. Күннен туған: Өлең /М. Жұмабаев туралы//Ленин туы.—1989.—3 август.

ҚАНҒОЖИН М. Мағжан—жыр: Өлең //Ленин туы.—1992.—19 желтоқсан.

ҚОЖАБАЕВ Ғ. Мағжанның монологы.—«Сасықкөлмен» сұхбат: Өлеңдер //Ленин туы.—1989.—11 февраль.

СӘДУАҚАСОВ Т. Жыр сабасы /М. Жұмабаевтың әруағына бағыштаймын/: Өлең //Жұлдыз—1990.—№ 1.—124-125—б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ЕСІМІ— ЖЕРЛЕСТЕРІНІҢ МӘНГІ ЕСІНДЕ

СОЛТҮСТИҚ Қазақстан облысының «Молодежный» совхозына Мағжан Жұмабаевтың есімін беру туралы. Қазақ ССР Министрлер Советінің қаулысы 1989 жылғы 20—желтоқсан /Қазақ ССР Үкіметінің қаулылар жинағы.—1990—№ 5.

Мағжан аты берілді (Петропавл қаласындағы Интернационал және Коммунист көшелерінің қиылысында орналасқан Қарағанды политехника институты филиалы үйінің алдындағы алаңға қазақ акыны Мағжан Жұмабаевтың аты берілді) //Ленин туы.—1990.—20 қыркүйек.

ҰЛЫ АҚЫННЫҢ есімімен аталады! Облыс орталығындағы Коммунистік, Екінші Коммунистік көшелері енді аялуы ақындарымыздың бірі, әрі жерлесіміз Мағжан Жұмабаевтың есімімен аталатын болады //Ленин туы.—1992.—25 сәуір.

х х х

ҚОЖАХМЕТОВ Б. Ұлы Мағжанның мерейтойына әзірлік әңгіме арқауына айналды //Ленин туы.—1993.—12 қаңтар.

МҰСАБАЕВ Қ. Акын рухына арналды /Мағжан Жұмабаевтың туғанына 100 жыл толуы қарсаңында Николаевка орта мектебінде өткізіліп жатқан шаралар туралы//Ленин туы.—1993.—11 ақпан.

МҰҚАЕВ Ұ. Тенелдік деп жүргенде тентіріп кетіпсіз /Мағжан Жұмабаевтың туғанына 100 жыл толуы қарсаңында/ //Ленин туы.—1993.—9 ақпан.

ӘКІМЖАНОВ З. Пайгамбардың рухына тағзым /Мағжан Жұмабаевтың туған күніне арналып туған жерінде өткізілген той жайлы/ //Ленин туы.—1991.—20 шілде.

М. ЖҰМАБАЕВТЫҢ мерейтойы қарсаңында /Ленин туы.—1991.—25 мамыр.

ЕСКАЛШЕВ Ө. Өз ғасыры—өзінің пінінде Мағжан Жұмабаевтың немере інісі Ғаділша Қаһарманұлымен облыстық атқару комитетінде болған кездесуде ұлы ақынымыз М. Жұмабаевтың 1993 жылғы мерейтойына әзірлік шаралары туралы пікір алмасылды //Ленин туы.—1991.—8 ақпан.

ҚАНЫРБЕКОВ Ғ. Алып ақын ауылында /М. Жұмабаевтың Солтүстік Қазақстан облысында өткен әдеби күндерінен/ //Қазақ әдебиеті.—1989.—18 август.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемый читатель! Этот указатель—первая попытка систематизировать материал о поэте Магжане Жумабаеве, имя которого вернулось к нам после многих десятилетий забвения. Пока мы не располагаем достаточным количеством изданий о Магжане, представления о его поэзии дадут публикации в периодических изданиях. Указатель состоит из 2 разделов: I ч.—литература на казахском языке; II ч.—литература на русском языке. В каждом разделе—две части: произведения поэта и литература о нем. С наибольшей полнотой составлена биография Магжана Жумабаева.

х х х

Магжан Бекенович Жумабаев родился в Полудинской волости Петропавловского уезда Акмолинской губернии (ныне Булаевский район Северо-Казахстанской области центральная усадьба совхоза, носящего имя Магжана) в 1893 году.

Отец Магжана Бекен занимал пост волостного управителя в Полудино, был человеком прогрессивных взглядов.

Учиться Магжан начал с четырех лет в домашней школе Бскена, созданной для своих детей и родственников. Учителем был высокообразованный, владеющий многими языками Востока молодой человек Ахметден Аханов, башкир по национальности. У Ахметдена какой-либо учебной программы не было. Он обучал восточным языкам и восточной литературе. Преподавал также арифметику и географию.

С 1905 по 1910 год Магжан учился в медресе (духовной семинарии) г. Петропавловска. Здесь медресисты учили арабский, персидский, турецкий языки как основные предметы, глубоко изучалась история турецких народов.

Осенью 1910 г. он приехал в Уфу и поступил в знаменитое в ту пору «Медресе—Галия», приравненное к высшему духовному учебному заведению. Значительное влияние на духовное становление поэта оказал Галимжан Ибрагимов, впоследствии известный татарский писатель, преподававший в мед-

рсе. По его совету М. Жумабаев пересезжает в Омск, чтобы поступить в учительскую семинарию, которую заканчивает в 1917 году с золотой медалью.

В Омске Жумабаев принимал активное участие в создании общества «Бирлик» («Единство»), был введен в состав областного комитета «Алаш», но вскоре отказался от участия в этой организации.

Творческий путь Жумабаева начался в 1909 г. Широкое признание принес ему сборник «Шолпан» (Казань, 1912).

В этот период он знакомится с людьми, оказавшими большое влияние на его творчество: Б. Майлиным, С. Сейфулиным, М. Дулатовым, Г. Потаниным, который после первых встреч с Магжаном предсказал, что юноша в будущем станет вторым Чоканом Валихановым. Предсказание великого ученого сбылось: Магжан Жумабаев впоследствии стал крупнейшим тюркологом, историком, лингвистом, педагогом в духе русской классической школы, автором учебников по казахскому языку и литературе, книги «Педагогика».

В первой половине 20-х г. М. Жумабаев живет в Ташкенте, где работает в газете «Ак жол», печатается в местных журналах «Шолпан», «Сапа». В это время создается знаменитая поэма «Батыр Баян». Здесь же, в Ташкенте, выходит его второй сборник стихов в 1923 г.

В 1923 году по приглашению наркома просвещения А. В. Луначарского поэт приезжает в Москву и преподает восточные языки в Коммунистическом университете трудящихся Востока. В столице принимает активное участие в работе издательства «Восток», составляет учебники для средних и неполных средних казахских школ, а вечерами учится в высшем Литературном институте под руководством В. Я. Брюсова. В Москве (1923-1926 г. г.) Жумабаев много занимался художественным переводом. Им были переведены на казахский язык и изданы «Песня о Буревестнике» М. Горького, «Белый конь» Мамина-Сибиряка, многие рассказы Вс. Иванова, написанные о жизни казахов, ряд произведений Ленина.

В 1927 году Магжан возвращается в Петропавловск и работает преподавателем в Казахском педагогическом техникуме и в совпартшколе.

В 1929 году М. Жумабаева арестовывают и осуждают на 10 лет, инкриминируя ему создание в 1921 г. группы «Алка» -- якобы для подпольной деятельности, хотя группа эта была

организована представительством Казахской АССР при Сибревкоме для широкого осведомления населения Сибири о Казахской республике. В 1935 году, находясь в лагере, Магжан написал письмо Максиму Горькому, который помог ему досрочно освободиться из заключения. Вернувшись домой в Петропавловск, он стал работать преподавателем русского языка и русской литературы в неполной средней школе № 7 имени Пушкина, но вскоре «алаш—ординца» увольняют. Он решает переехать в Алма-Ату, поступает там работать в краеведческий музей. Не успел привыкнуть к новой работе—его вновь увольняют. Несмотря на свое положение, душевное состояние, он пишет стихи «Джамбулу», «Девяного девять», «К перу моему». 30 декабря 1937 года его вновь арестовывают. Уходя навсегда из дома, арестованный М. Жумабаев уже у двери сказал больной жене: «Я не прощаюсь. Ведь даже сам бог не карает дважды за один и тот же грех».

С тех пор Магжан Жумабаев исчез навсегда. Все же он дважды пострадал за ошибки молодости, ошибки, в которых в одинаковой степени виноваты и он, и история.

М. Жумабаев одним из первых в Средней Азии и Казахстане соединил в своем творчестве две культурные традиции—восточную и европейскую, выступал за тесную связь литературы с жизнью народа. Главной темой многих стихов Жумабаева является тяжелая доля трудового народа, необходимость раскрепощения женщин, ликвидация социального гнета, произвола власти пущих («Бедняга», «Беззащитная», «Молодая невестка», «Мое желание» и др.) Жумабаев призывает свой народ к знаниям, просвещению в таких стихотворениях, как «Бедный казах», «Как добыть знания и культуру».

Из наследия Жумабаева известны также сказочная поэма «Жусун-Хан» (Москва, 1928 г.) поэма «Батыр-Баян», напечатанная в журнале «Шолпан», издававшемся в Ташкенте.

Родному краю, исторической судьбе казахского народа посвящены стихотворения «Прошлое», «Домбра», «Кобыз Койлыбая», «Кокшетау», «Батыр-Баян» и др.

В стихотворениях «На зимней дороге», «На летней дороге», «Душевная тайна» и некоторых других поэт отдает дань символизму. Вместе с тем Магжан Жумабаев внес много нового в технику казахского стихосложения, в усиление музыкальности, благозвучности стиха.

М. Жумабаев—мастер интимной лирики «Гульсум», «Джамбия», «Любовь, как роза с шипами», «Красивее ты всех»,

«Зудейха» и многие другие стихи посвящены женщине, ее красоте и благородству.

В своем единственном прозаическом произведении—рассказе «Грех Шолпан» Жумабаев, поведав нам историю женщины, которая ради своей любви к мужу изменяет ему, заставляет нас задуматься над вопросами чести, любви, долга, верности. М. Жумабаев «языком прозы сумел донести до нас самые глубокие психологические переживания, эмоционально пробудить в сердце читателя жалость и сострадание к несчастной Шолпан.

Последние датированные стихи поэта относятся к 1926-1928 г. г.

Произведения Магжана Жумабаева

ЖУМАБАЕВ М. Грех Шолпан: рассказ.

Простор.—1992.—№№ 11-12.—С. 37.

ЖУМАБАЕВ М. Восток.—Казахский язык.—Слово хромому Тимура.—Темная ураганная ночь.—Люблю. —Погоняй свою лошадку, Сарсембай: Стихи. Подстрочный перевод стихотворений выполнен А. Кодаровым.

Алем: Альманах.—Алма-Ата, 1991.— Вып. 1.— С. 58-68 (Стихи на каз. и рус. яз.)

ЖУМАБАЕВ М. Стихи Пер. с каз. А. Жовтиса.

Дело №... Летопись горького времени: Повести, рассказы, статьи, очерки и стихи. —А-Ата: Жазуғы, 1989.—С. 300-304.

ЖУМАБАЕВ М. Мое желание.—И меня ты, смерть, убаюкай.—Люблю.—Эй, Сарсембай.—Темная буревая ночь: Стихи Пер. с каз. Л. Степанова.

Простор.—1992.—№ 1.—С. 2-6.

ЖУМАБАЕВ М. Темная буревая ночь; Луч; Сон; Повеюду: Стихи Пер. С. Кузнецова.

Простор.—1991.—№ 4.—С.2-3.

ЖУМАБАЕВ М. Ночь. Слово хромому Тимура. Люблю. Стихи.

Нива.—1991.—№ 1.—С. 36.

ЖУМАБАЕВ М. Люблю.—Красное знамя. —Зимняя дорога. —Весной: Стихи.

Простор.—1989.— № 4. —С. 161-163; Друг читателя.—1991.—11 июля.

ЖУМАБАЕВ М. Всеми миру...—«Несчастный казах, твоя в страхе душа...» —Луч.—Сон. —Настроение.—Тьма.—Бурчачная в степи золотой: Стихи Пер. с каз. Б. Канапьянова.

Заря.—1989.— № 9.—С. 23.

ЖУМАБАЕВ М. Зимняя дорога; Красный флаг; Весной: Стихи.

Горизонт.—1989.—14 янв.—С. 8.

ЖУМАБАЕВ М. Берншязу; Жизнь: Стихи. Пер. с каз. А. Парщикова.

Ленинская смена.—1990.—15 февраля.

ЖУМАБАЕВ М. Весной; Зимняя дорога; Красное знамя: Стихи.

Казахстанская правда.—1989.—5 окт.

ЖУМАБАЕВ М. Зимняя дорога; Ораза: Стихи.

Ленинское знамя.—1989.—5 августа.

ЖУМАБАЕВ М. Стихи разных лет.

Нива.—1989.—август—сентябрь.

ЖУМАБАЕВ М. Ураганная почь; Бабочка: Стихи.

Ленинское знамя.—1989.—1 мая.

Литература о поэте

В ЦК КП КАЗАХСТАНА: О творческом наследии Магжана Жумабаева, Ахмета Байтурсынова и Жусупбека Аймаутова: Заключение комиссии ЦК Компартии Казахстана по изучению творческого наследия М. Жумабаева (каз. поэта), А. Байтурсынова (ученого—лингвиста, литературоведа, тюрколога, поэта—пер.). Ж. Аймаутова.

Каз. правда.—1988.—28 декабря.

ЖУМАБАЕВ Магжан Бекенович.

Казахская ССР: Крат. энцикл.—А-Ата, 1991.—Т. 1.—С. 246-247.

Магжан Жумабаев.

Алем: Альямак.—А-Ата.—1991.—Вып. 1.—С. 57-58.

МАХМУДОВ Х. Возвращение поэта.

Дело №... Летопись горького времени: Повести, рассказы, статьи, очерки и стихи.—Алма-Ата, 1989.—С. 296—300; Его стихи С. 300-304.

АБДУЛЛИН Х. Свеча в ураганной почь.

Нива.—1991—№ 1—С. 33.

АБДУЛЛИН Х. Магжан.

Горизонт.—1989.—№ 24. —17 июня;

Музы Пришмья.—1989. —август—сентябрь.—С. 2-3.

АЛИМЖАНОВ А. Сомкнув начала и концы: (Основы каз. сов. лит. О творчестве Шакерима, Аймаутова, Байтурсынова, Жумабаева).

Дружба народов.—1990.— № 9. —С. 212-216.

АМАНГАЛ Ахетов. Постаменты Магжану Жумабаеву: Стихи.

//Ива.—1991.— № 1.—С. 33.

БАЗАРБАЕВ М. Воскрешение мастера. (Жизнь и творчество Магжана Жумабаева (1893-1937)).

//Сов. тюркология. —1990.—№ 3.—С. 57-68.

БАЗАРБАЕВ М. «Печать раздумий, скорби и любви».

//Казахстанская правда.—1989.—1 февраля.

БАКЕНОВ С. Верность: (К биогр. каз. поэта М. Жумабаева).

//Простор.—1989.—№ 3.—С. 153-160.

БЕРДИБАЕВ Р. Судьба поэта (о М. Жумабаеве).

//Перестройка и художественная культура: Сб. статей. Сост. Санбаев С. К. —Алма-Ата. —1990.—С. 21-25.

БУРАБАЕВ М., Кайназарова С. Общественно-политические взгляды Магжана Жумабаева.

//Изв. АН Каз. ССР. Сер. филологич.—1989.—№ 3.—С. 3-11.

ГАЛЕЕВ З. Возвращенные имена. (О видеом. деят. культуры, лингвисте и литературоведе Казахстана Магжане Жумабаеве).

//Казахстанская правда.—1989.—2 февраля.

ДУНЕНТАЕВА С., Даирбеков А. Киргизская литература: Историко-критический очерк.

//Маденнет.—1992.—№ 21.

Упоминается Магжан Жумабаев.

«ЕСТЬ душа, что свечу в ураган найдет!» (О жизни и творчестве каз. поэта М. Жумабаева).

//Ленинская смена.—1990.—15 февр.

ЖОВТИС А. Есть такой поэт! (О М. Жумабаеве).

//Казахстанская правда.—1989.—5 окт.

ЖУМАБАЕВА З. Возвращение поэта.

//Друг читателя.—1989.—15 апреля.

ЗОРИНА Т. Покаяние:

Кн. обозрение.—1990.—25 мая (№ 21)—С. 9.

МАГАЗОВ К. Кем он был для нас: к 100-летию со дня рождения Магжана Жумабаева.

//Ленинское знамя.—1993.—9 февр., Сельская новь.—1993. 17 февр.

МАХМУДОВ Х. Возвращение поэта.

//Прогор.—1989.—№ 4.—С. 159-160.

МОРОЗОВА П. Из мрака забвения.

//Ишим.—1992.—31 октября.

МУСАБАЕВ К. Поэт степей. (К 100-летию со дня рождения Магжана Жумабаева).

Ишим —1993. —20 января.

ОЛЬХИНА Л. Поэт домбра стихи Магжана. (Праздник памяти каз. поэта М. Жумабаева).

Простор—1989.—№ 3.—С. 153-154.

ИНСЬМО И. П. Шухову.

Простор—1989.—№ 3.—С. 153-154.

Публикуется письмо З. Жумабаевой (жена М. Жумабаева) от 15 октября 1965 года.

ПОЭТ степей: к 100-летию со дня рождения М. Жумабаева.

Ишим. —1993.20 янв.

ШЕСТЕРНИКОВ В. Его называли казахским Пушкиным.

Длинное знамя.—1989.—25 марта.

СЦЕНАРИЙ ЛИТЕРАТУРНО- МУЗЫКАЛЬНОГО ВЕЧЕРА

В предъюбилейные дни рекомендуем провести литературно-музыкальный вечер «Слово о Магжане Жумабаеве». — «Магжан Жумабаев туралы сөз». При оформлении зала рекомендуем использовать цитаты, предложенные для книжной выставки «Жить его слову в веках». Вечер сопровождается музыкальным оформлением (кюи Курмангазы, песни на стихи М. Жумабаева), звучат стихи М. Жумабаева в исполнении чтецов как на казахском, так и на русском языках.

Можно приготовить для гостей, присутствующих на вечере, поэтические сувениры в память о М. Жумабаеве — юбилейные календари или открытки с четверостишиями из его произведений.

Данный вечер не «путеводитель» по жизни и творчеству Магжана Жумабаева. Он преследует цель — подарить радость встречи с поэтическим миром Жумабаева, стремление пробудить интерес к его поэзии.

Полумрак. Горят свечи, звучит музыка (кюи Курмангазы «Түрмеден кашқан»). Звучание музыки усиливается и через несколько секунд смолкает.

Первый ведущий: «Магжан — поэт огромной культуры. Его поэтическая индивидуальность настолько уникальна, что он перерастает рамки своей эпохи...»

Из числа всех нынешних писателей только слово Магжана устремлено в будущее и достойно останется в памяти грядущих поколений...» (М. Ауэзов).

Сила его дарования настолько велика, что он заслужил оценку В. Брюсова, назвавшего Магжана Бекеновича Жумабаева казахским Пушкиным, имея в виду масштаб его дара, многообразие и значимость сделанного им для своего народа.

Второй ведущий: Поэт, о котором столь высоко отзывались крупнейший представитель казахской литературы Мухтар Ауэзов и директор Высшего литературно-художественного института Валерий Яковлевич Брюсов, посмертно реабилитирован еще 33 года назад. Документ, заверенный гербовой печатью военного трибунала Туркестанского военного округа, гласит:

СПРАВКА

Дело по обвинению Жумабаева Магжана Бекеновича 1893 года рождения, до ареста по настоящему делу (30 декабря 1937 г.) без определенных занятий, пересмотрено военным трибуналом Туркестанского военного округа 8 июля 1960 г. Постановление от 11 февраля 1938 года отменено и дело прекращается. Жумабаев Магжан Бекенович реабилитирован посмертно.

Председатель военного трибунала ТуркВО генерал-майор юстиции (Примак).

Кто он, этот Магжан—человек без «определенных занятий»? Каковы истоки его удивительной и трагической судьбы?

Чтец: Повсюду по имени знают меня,
Я выйти сумел из воды и огня,
Орел я с кровавыми лохмами в лапах,
Чтоб труса я праздновал—не было дня.
Пряжкой я взлетал на высокий Алтай,
В степи я нацеливал лук свой в Китай.
Не славшее в битвах могучее сердце,
Неужто изменишь ты мне невзначай?
Все крепости приступом бравший герой,
Сражавший и льва без оружия порой,
Коль вдруг ненюгаюсь озлобленной шавки—
Пусть тут же в земле окажусь я сырой!

Первый ведущий: Там, где великая сибирская тайга своей юго-западной оконечностью граничит с бескрайней казахской степью «Сары-Арка», широко раскинулось озеро Сасыкколь. Когда-то с западной стороны озера стоял добротный,

как говорили тогда, пятистенный дом. В этом доме 25 июня 1893 года родился Магжан Бекенович Жумабасв.

На фоне кюя «Саржайлау» Таттимбета в исполнении Казахского государственного оркестра народных инструментов им. Курмангазы (грамзапись) отец читает стихотворение «Күннен туған баламын».

Чтец: Күннен туған баламын,
Жарқыраймын, жанамын.
Күнге ғана бағынам.
Өзім—күнімін, өзім—от,
Сөзім, қысық көзім де от.
Өзіме-өзім табынам.
Жерде жалғыз тәңірі—от,
Оттан басқа тәңірі жоқ.

Второй ведущий: Магжан принадлежит к числу самых образованных казахов: он прошел как медресе «Галлия», «Высшую школу» (г. Уфа), так и Омский учительский семинарий и Московский литературный институт под руководством В. Я. Брюсова.

Первый ведущий: Что же касается судьбы, какая выпала на долю Магжана, трудно найти более трагическую. Талантливый поэт, кого по праву можно считать не просто достойным преемником Абая, но и классиком казахской поэзии, был дважды незаконно репрессирован, подвергнут унижениям и гонениям, лишён права писать. Но на примере его судьбы еще раз убеждаешься, что великий галаит не подвержен мраку забвения, что рано или поздно, в какую бы темницу его не заключали, подобно яркому солнечному лучу, вырвется на волю и озарит все вокруг себя ярким светом.

(Декламируется стихотворение «Жаң сөзі»).

Чтец: ... Ақылға кеш айналдым, қарап күнім,
Бір күні құшағына алар өлім.
Қара жерді құшақтап мен жатармын,
Сол кезде не деп мені сынар елім?...
Дарига, сол күндерде күнім қарап,
Қазак елі, бір ауыз сөзім саған:
Болғайсың, сыншы болсаң, әділ сыншы,
Кінәні жүрекке қой, қойма маған!
Мені атама, бұл жүрек-жынды дерсің,
«Сүйіп-күліп, күйіп-көз жасын төгіп,
Жынды жүрек өлді де тынды!»—дерсің.
Ұмтылған аламын деп күнді дерсің.
«Сүйіп-күліп, күйіп-көз жасын төгіп,
Жынды жүрек өлдіде тынды!»—дерсің.

Второй ведущий: Когда произносят имя Магжан Жумабаев — помнят: трагическая судьба. Оно так и было. Но кто помнит годы его счастья?

(Звучит национальная лирическая мелодия).

На свадьбе друга Магжана — учителя Гауфика с подружкой Зулехи Жамал — они оказались друзьями молодых и все дни тоя были рядом... Несколько дней прошли в шутках и веселье. Поэт много читал: свои стихи, эпиграммы на знакомых. И только не касались одного — предстоящей свадьбы Магжана, срок которой неумолимо приближался. И такой день наступил, когда нельзя было закрывать глаза на действительность. (Звучание музыки усиливается и через несколько секунд смолкает).

Чтец: Махаббат — бір тікенек,
Жүрекке барып қадалар.
Бакытсыз ғой бұл жүрек,
Тамшылар одап қап ағар.
Тез жазылмақ бұл жара,
Бал тілімен сүйсе жар.
Сүймесе жүрек, дариға,
Өлер жүрек, қансырар.
Махаббат — бір тәтті у,
Ішер жүрек, болар мас.
Дүниедегі у мен шу
Мас жүректі оятпас.

х х х

Махаббат — бір тәтті у,
Ешер жүрек, төгер жас!
(Звучит песня «Сен сұлу»).

Первый ведущий: Первые годы семейной жизни пролетели как один счастливый миг. Несомненно, в это же время написаны самые лучшие его произведения, в том числе романтическая поэма «Батыр Баян».

(Чтение отрывка из поэмы «Батыр Баян»).

Продолжает первый ведущий: Но кончилось счастливое время — это Ташкент, это Москва, куда его направляют слушателем в Высший литературно-художественный институт. По окончании курсов Магжан и его жена возвращаются в Петропавловск — на родину. Здесь поэт с готовой уходит в работу. Утром читает лекции в педагогическом техникуме, вечером — совпартшколе. Шел 1929 год... Ничто не предве-

гнетом молчания исчезло его имя и слово на долгие годы.
(Декламируются стихотворения Т. Молдагалиева «Магжан акын» и Амантая Ахетова «Постаменты»).

Чтец: Мағжан акын тірілді, өліп пе еді,
Қандай өзі әдемі, көрікті еді.
Мінберлерден сөйлеп жүр соңғы күндер,
Сонау алыс жақтардан келіп бері.

Бүгін міне, тірілттік елдік жасап,
Әділдікке жүгінді бұл саясат.
Көптен бері көрмеген елді көріп,
Көзіңе де жас келді-ау көңілің босап.

Біреуі озық ұрпақтың, біреуі кем,
Көктеуімен қымбат жұрт түлеуімен.
Елу екі жылдан соң елге келдің,
Қалауымен, сол елдің тілеуімен.

Тас бұғауды бұзбайды осал адам,
Осал адам қарайды босағадан.
Кешір, аға, еліңді кешір аға,
Дер кезінде бір ерлік жасамаған.

Халқың енді көз жазбас сүйікті ұлдан,
Көгімізде тұрады биік тұлған.
Жақынырақ келші, аға, көкірегінді
Көкірегіме басайын күйін тұрған.

Чтец:

Свергают богов с пьедесталов
Крутые изломы веков...
Мы видели в жизни немало
Властителей в роли богов.
Отливших себя на столетья
В грошовую бронзу и медь,
По-своему кроят бессмертье
И сеют по-своему смерть.
И кто поступит бы иначе
Из этих властителей смог?
Подумаешь, кто-то заплачет
Над томом расстрелянных строк.
Зато остальные покорны,
В единую дудку дудят,
Овеяны славой придворной,

С господской подачки едят.
 Но вот наступают моменты,
 Когда сокрушаются враз
 Воздвигнутые постаменты,
 Теряя над душами власть.
 И вновь воскресает из мрака
 Поэта высокая речь...
 Ведь слово высокое плаха
 Не в силах в забвенье обречь.
 И тянутся люди, как к свету,
 К ожившему чуду в стихах,
 Незрим постамент у поэта,
 Но жить его слову в веках!

Продолжает первый ведущий: Есть два периода в жизни Магжана: первый, когда он был алаш-ординцем, второй — на службе советской культуре. Если взвесить и сопоставить эти два периода его жизни, то, мне кажется, вклад М. Жумабаева в казахскую культуру неизмеримо весомее его ошибок. Вспомним, что он первым перевел на казахский язык произведения В. И. Ленина. Едва ли можно переоценить эту его заслугу перед казахским народом. Многие он сделал для просвещения казахов: его перу принадлежит несколько учебников для казахских школ, им переведены в 1924 году на казахский язык произведения М. Горького, Маминна-Сибиряка, В. Иванова и других русских писателей.

Двое чтецов исполняют стихи М. Лермонтова «Узник» — «Тұтқын».

Чтец: Абактыдан құтқарып,
 Сәулесін күннің көрсетші.
 Қаракөз, жанға, қыз салып,
 Қара жал жүйрік ат берші.
 Жас сұлуды жүрекке
 Қысып әуел сүйетін.
 Сонан соң ырғып жүйрікке,
 Желдей үшіп гүлейін.
 Есік берік, әйнек те,
 Дарига, бірақ тым биік.
 Қара көзді аулақта,
 Жатқан шығар жат сүйіп.
 Жасыл қырда, ерігіп,
 Жүгіңсіз жүр гоі тұлпар—ат.
 Құйрық-жалы төгіліп,
 Бас ойнақтап, көңіл шат.

Жок жұбаныш, жалғызбын,
Жалаңаш тас—айналам.
Шашады әлсіз жарығын.
Сөнетін оттай сорлы шам.

Естіледі жалғыз-ақ:
Ар жағында есіктің
Күзетші жүр үңсіз саяқ,
Аяғын басқан есеннен.

Второй ведущий: Поэзия Магжана Жумабаева ни на минуту не прекращала своей жизни. Его стихи живут в народе, как безымянное, коллективное народное творчество. А это самое истинное и высокое признание.

Тушатся свечи, ведущие и чтец под тихое звучание музыки уходят со сцены.